

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата культурології,
доцента, доцента кафедри культурології
Національного Університету «Києво-Могилянська Академія»
Короля Дениса Олександровича

на дисертацію Понікаровської Наталі Андріївни
**«ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗІВ ТАНАТИЧНОЇ МІФОЛОГІЇ
В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ»**
подану на здобуття наукового ступеню кандидата культурології
за спеціальністю 26.00.04 — українська культура

Звертання автора запропонованого дисертаційного дослідження до танатичних категорій ментальності давньоукраїнського народу є вельми нагальним та обґрунтованим. Справді, вивчення моделей ставлення до смерті й пов'язаних із цим образів проливає світло на установки людей щодо життя, засади основних культурних цінностей. На думку декотрих вчених (А. Гуревич, Ф. Арієс, П. Шоню тощо), ставлення до смерті взагалі слугує еталоном, індикатором характеру цивілізації. Відтак, робота Н. А. Понікаровської «*Трансформація образів танатичної міфології в традиційній культурі України*» відбиває не лише етнокультурні, але й цивілізаційні підвалини сучасного українознавства.

Варто, втім, відзначити, що покладання суто на сучасні етнопсихологічні розвідки здатне призвести до небезпеки спекуляцій та некритичної стереотипізації. Саме тому нагальним постає комплексне вивчення старожитностей, фольклору та образотворчості, еволюціонування традиційного одягу та побутових звичаїв у повсякденні різних соціальних прошарків в діяхронії та синхронії тощо. Водночас, матеріал, віднайдений у такий спосіб, постає занадто різнохарактерним та надмірно-об'ємним, що спонукає звужувати поле наукового аналізу до конкретних сфер. *Танатос*, втім, і постає однією з таких сфер. У запропонованому дисертаційному дослідженні автор втілює «вивчення образів танатичної міфології у якості багатофункціонального елементу системи української традиційної культури, що відповідає наступним

завданням культурології як науки: вивченню різноманітних презентацій картини світу; визначенню ролі традицій у процесі культурного наслідування; розгляду традиційної культури як системи морально-етичних та нормативних основ суспільного життя» [с. 13].

Позитивно оцінюючи загальнотеоретичну спрямованість дослідження Понікаровської Наталі Андріївни, слід відзначити й ґрунтовний аналіз джерельної бази. До вивчення зазначених аспектів у світовому масштабі впродовж останніх двох століть долучилося чимало фахівців. Так само можна перерахувати чимало робіт з етнічних танатологічних розвідок, і зокрема загальнослов'янських. Втім, дуже небагато дослідників бралися за власне український матеріал у комплексному міждисциплінарному ключі. Відтак, дисертаційне дослідження Н. А. Понікаровської демонструє очевидні наукову новизну та актуальність. Варто водночас відзначити і очевидну самосвідомість науковця, що замість принадного енциклопедичного океану фактології висвітлює конкретні аспекти, вичерпані запропонованими трьома розділами.

Перший розділ логічним чином висвітлює авторське ознайомлення з історіографією дослідження та методологічною базою відповідних наукових підходів. Другий розділ, *«Походження образів танатичної міфології»*, структурує дані щодо давньослов'янської генези танатичних образів української традиційної культури від потенційних витоків до їхньої трансформації в призмі православного християнства. Розділ третій – *«Репрезентація образів танатичної міфології в українській традиційній культурі»* – висвітлює власне український фактаж в контексті етнокультурних архетипів, завершуючи примхливими метаморфозами в культурі радянської України, та підсумовуючи сучасним станом реконструйованих образів.

Досягненням дисертаційного дослідження є концептуальні підходи до вивчення трансформації архетипових персонажів традиційної української танатичної традиції, таких як *предки* та *зложні*, від їхнього побутування в якості частини синкретичних народних вірувань за християнської доби до ролі культурного пережитку в індустріальну еру, відстежила відповідні вектори

поховально-поминальної обрядовості порівняно недавнього історичного часу тощо. До наукових результатів роботи слід також віднести грамотне виокремлення аксіологічної та культуротворчої ролі танатичної міфології в лоні традиційної української культури. Аналітика образотворчих та фольклорних елементів здійснена також за якісним науково-методологічним взірцем.

Все це надає дослідженню справжнього наукового характеру. Автором піднято значний масив розробок з вітчизняної та західноєвропейської гуманітаристики в комплексному культурологічному вимірі. Це обумовлює повну відповідність дисертаційної роботи «*Трансформація образів танатичної міфології в традиційній культурі України*» спеціальності 26.00.04 – українська культура.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Понікаровської Н. А., вважаємо необхідним звернути увагу на деякі недоліки, які, на наш погляд, мають місце в рецензованому тексті:

1) Основною вадою, що зустрічається на сторінках роботи, можна назвати певну некритичну довірливість тезам окремих цитованих авторів, або ж трапляються узагалі своєрідні безапеляційні формулювання.

До першого пункту можна, зокрема, озвучити цитату етнографа О. О. Котляревського про роль Ірію в слов'янській космології [с. 64]. Саме його концепцію автор дисертації бере за належне, хоча з 1860-х років чимало фахівців мали щодо цього дещо інакші уявлення, від О. О. Потебні до М. В. Поповича. Туди ж можна віднести твердження ченця Григорія про потрійну схему генези давньослов'янської релігійності. Автор використовує її аксіоматичним чином, з акцентом на Роді та Рожаницях [с. 65-66]. Втім, їхнє існування обґрунтовується лише в цитатах академіка Б. О. Рибаківа, натомість Л. С. Клейн, чия критика позицій означеного академіка буквально розгромна, має чималі сумніви в існуванні означених божеств. І навіть, якщо автор довіряє виключно одному з них, цю полеміку варто було окреслити хоча б кількома реченнями. Аналогічно, теза «В українських переказах давньослов'янських міфів творчий початок уособлений у певних образах і має назву Сокіл-Род,

Першоптах, Першобог Птиця Сокіл, і сприймається як творець світу і порядку» [с. 65] плавно веде до наступних спостережень, полишаючи читача у сумнівах. Натомість, варто було б почати її зі слів «*За спостереженням таких-то фахівців...*». І, власне, означити яких саме з різницею в їхніх підходах.

Другий пункт – щодо безапеляційності – можна проілюструвати, зокрема, тезою «При наявності будь-яких, навіть найоптимістичніших уявлень щодо посмертного буття людини, сам факт смерті завжди сприймається негативно, і має суто негативне емоційне забарвлення» [с. 71]. Втім, з цього приводу немає подібності в різних етнокультурних традиціях (про що нижче в дисертації, власне, і йдеться), в різних культурних кодах тощо. Скажімо, буддисти учать, що смерть є буденністю: людське «я» немовби струшує із себе зношений халат (тіло) і йде підбирати собі нове «вбрання» відповідно до карми. Особливо характерною є невимушеність танатичних міркувань у тибетських ченців.

2) Певний сум викликає непевність розкриття декотрих предметних понять дисертації. Так, по тексту дослідження неодноразово можна зустріти апеляцію до давньослов'янської віри в «безсмертя душі» [с. 62-72]. Тобто, сам концепт «душі» виступає як щось само собою зрозуміле. Що далеко не так однозначно. Також подекуди трапляються означення на кшталт «чортів та іншої “нежиті”» [с. 118]. Тут ми ні на чому не наполягаємо, бо ж і народ нерідко змішує до купи абсолютно усе «не святе», та все ж таки вважаємо, що у фольклорних категорій «нежить» і «нечисть» поняттєва різниця бути повинна.

3) Певні запитання викликав також список використаних джерел, чий обсяг є належним, але іноземних в ньому – всього декілька, з яких половина білоруською мовою. Хочеться вірити, що танатологічні дослідження хоча б англословної наукової спільноти – нехай навіть і не про Україну – посядуть гідне місце в майбутніх наукових розробках дисертанта. І навіть давньослов'янський матеріал чомусь не представлений відповідними танатологічними розвідками А. К. Байбуріна, І. П. Русанової, В. В. Балущка та згаданого Л.С. Клейна. Що при цьому в науковій Бібліографії за означеною темою робить «Акт прийняття конституції України» – не зовсім зрозуміло.

При цьому список авторських публікацій з 24-х позицій викликає шире схвалення. Але його структурування переважно має робитися або за алфавітом, або (частіше) – в хронологічному порядку. Наразі тут цього чомусь не вистачає.

4) Нарешті, чіпляють око декотрі штаповані означення, що не є персональною провиною даного тексту, але попросту крокують з монографій до енциклопедій і їх нерідко вживає навіть професура, що не робить честі вітчизняній науці. Так, ще донедавна можна було побачити в наукових текстах застарілі на 150 років відсилки на «добу матріархату». На щастя у даному дослідженні такого немає, але поділ культури на матеріальну та духовну є [с. 86]. Втім, подібний розподіл так само є найвним іст-матом, про що непогано написано в працях культурологів А. Флієра та Л. Мосіонжніка. І якщо історичний штамп щодо «*підлого вбивства малолітніх Бориса та Гліба*» [с. 95] історики все ще намагаються вживати (переважно ті, хто не знайомий з доволі документальними матеріалами скандинавських саг про ці події), то відсилка на полярність мови жестів у болгар щодо нас в контексті схвалення та заперечення [с. 87], є просто фактом недостатньої поінформованості.

Мушу повторити, тут навряд чи варто дорікати пошукувачеві, оскільки в нас й понині професура пише про «*Силіконову долину*» замість Кремнієвої, в той час як її цитують аспіранти і не наважуються виправляти метрів. Та маємо сподівання, що ця ситуація зміниться вже скоро.

Всі зазначені недоліки, втім, не здатні похитнути наукову цінність дисертаційного дослідження Н. А. Понікаровської. Безумовна наполегливість та працьовитість автора очевидні хоча б зі згаданих у списку літератури авторських робіт. Вважаємо за необхідне побажати автору на майбутнє звернути більшу увагу на структурно-семіотичний підхід. Долучивши подібні розробки до наявних полідисциплінарних студій Наталі Андріївни, можна отримати дуже цікаві і вкрай актуальні результати.

Отже, можемо констатувати, що дисертант демонструє позитивну самостійність мислення в підборі шляхів та методів вирішення досліджуваної проблеми, а також досить аргументовано розкриває їх зміст і значення для своєї концепції. Відповідно, рецензована робота є закінченим оригінальним культурологічним дослідженням, основні її результати відрізняються новизною і науковою значущістю. Вони будуть корисними в подальших філософсько-культурологічних, етнокультурних дослідженнях проблем, пов'язаних із людською життєдіяльністю, соціальними відносинами, категоріями української ментальності в її генезі (та багатьох інших).

Текст автореферату достатньою мірою відображає основний зміст дисертації. Публікації автора в ідейному та концептуальному плані висвітлюють основні положення дисертації. Обсяг роботи відповідає необхідним вимогам. Матеріали дисертаційного дослідження Понікаровської Наталі Андріївни можуть бути використані при розробці відповідних розділів навчальних курсів з філософії історії, культурології, етнології та антропології.

Таким чином, дисертаційне дослідження *«Трансформація образів танатичної міфології в традиційній культурі України»* подана на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.04 – українська культура, відповідає вимогам МОН України, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеню кандидата культурології.

Офіційний опонент:
кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного Університету
«Кієво-Могилянська Академія»

Д.О. Король

